

Milstolparna

Den högtidstalare finns väl knappast som inte använder ordet ”milstolpe” när det gäller att riktigt understryka dagens stora betydelse. Egentligen passerar vi alla åtskilliga milstolpar på vår väg genom livet, dagar som i minnet höjer sig över de andra likt markstörarna i en gårdsgård. Det är de allmänna stolparna som dikteras av almanackan lika för alla, jul, påsk, midsommar o s v och det är vasalopp, årsmöten och sådant som grundar sig på envars intressen. Men så, mera oregelbundet, infaller de händelser som man personligen upplever som lite högre milstolpar. Det är bröllop och jämna födelsedagar, flyttningar och examensdagar, samt naturligtvis de riktigt genomgripande skeenden då en familjemedlem går bort eller ett barn ser dagens ljus.

I alla kulturer är det brukligt att högtidlighålla vissa dagar på varierande sätt, alltifrån att gå i kyrkan och till att dansa på gatorna. Det beror på var man bor här på jorden och dessutom vilken tid man lever i. Det sistnämnda gäller i hög grad Sollerön, där seder och bruk har förändrats i sådan omfattning att de som nu är unga endast delvis förstår vad mormor pratar om, när hon t ex berättar sina bröllopsminnen. Denna artikel skulle därför handla om hur det gått till på Sollerön i tider som varit vid högtidliga tillfällen.

Häng med nu, käre läsare, så förflyttar vi oss femti år tillbaka i tiden och hamnar i ett kök en bit ifrån kyrkan. Dörren går upp, utan föregående knackning, och in träder en väninna till mor i huset. Det riktigt syns på henne att hon har något att berätta och hon tar till orda ungefär så här:

— Ja i kum frå tjörtjon å i tyckt ä va roli tä go jän um å tålä um fö di att du få bered di upå tä bränn stjimpo. I vet ju att du e gumm a NN (flicknamn)

Mor i huset svarar: Jaso, va ä släjk nyeter i dag. Då förstår i full vänd ä va fö smäll i vaknet åv i nåt då i trodd ä åsket så i va upp å drog att fönsträ.

Översatt: Ja, jag kommer från kyrkan och jag tyckte det var roligt att gå in här och tala om för dej att du får vara beredd på att sveda skinnförklädet. Jag vet ju att du är gudmor åt NN.

— Jaså, var det såna nyheter i dag. Då förstår jag vad slags smäll jag vaknade av i natt då jag trodde det var åskan så jag stängde fönstret.

I förtäckta ordalag talar de båda om ett förestående bröllop. Högmäs-sobesökarna hade denna söndag hört prästen kungöra ”lysning till äktenskap” för denna flicka och hennes fästman. Denna lagstadgade introduktion till ett äktenskaps ingående upphörde i slutet av 1960-talet. Svensk uppslagsbok kan berätta om dess ursprung:

”Lysning till äktenskap har sedan gammalt kyrklig karaktär: dess syfte är rättsligt att bereda tillfälle att anmäla föreliggande hinder mot äktenskapet. Enligt en regel härstammande från det lateranska mötet 1215 och redan nästföljande år genom ett påvebrev påbjuden till efterlevnad i Sverige, skall varje vigsel föregås av 3 lysningar.”

Lysningsuppvakning gick så till på de flesta orter att släkt och vänner kom med presenter till brudens hem andra lysningssöndagen, och där hade man då ordnat mottagning (läs kafferep). Så icke här på Sollerön. Här hedrade man det blivande brudparet med salut utanför brudens hem natten före första lysningen. Av någon anledning kallades det att ”ut och skjuta björn”. Bössor av alla slag kom till användning och fanns lite dynamit kvar efter torvströbrytningen så tog man det också. Detta skulle förberedas i smyg och komma som en överraskning för de unga tu. Å andra sidan var det liksom en sport för de som ämnade gifta sig att osedda besöka prästgården för att ta ut lysning. Att fler än brudens anhöriga väcktes av saluten hörde ju till vanligheten, vilket framgår av det här samtalet. Men de som bodde närmast och stördes mest fick förstås lysningskaffe på söndagen tillsammans med det smällande sällskapet, och allt var frid och fröjd.

Så blev det bröllop med allt vad det förde med sig av praktiska bestyr.

På väg hem efter vigseln mellan Dulbo Anders och Gammel Anna år 1920.

Bl a skulle det kokas sötost och kanske även mjokgröt, som åts på bröllopsöndagens kväll som ett andra mål. Lite korngryn ingick i mjokgröten, men annars bestod dessa båda rätter av enbart mjölk som strömmade in som gåvor till alla kalas. Två långkok som krävde tillsyn för att inte brännas vid, och på den tiden man lagade maten över öppen eld var det lätt hänt att förklädet skadades av gnistor. Ägde man då en "stjimpa" så skyddade den bra mot hettan. Att seden dessutom var att brudens eller brudgummens "gumma" skulle tillfrågas i första hand att ansvara för denna del av förberedelserna, det förklarar resten av vår dialog.

Sötost! Denna ljuvliga maträtt som är för oss äldre solleröbor vad surströmming är för en norrlänning. Den ger oss en känsla av fest helt enkelt. Mjokgröt däremot har fallit i glömska, förmodligen var den väl inte lika god. Överflödigt blev den väl också när kvällsmålet slopades någon gång kring 30-talet, ungefär vid samma tid som kyrkvigsel började bli vanlig. Innan dess vigdes de flesta i prästgården på lördagen för att sedan "para" till högmässan på söndagen. Brudparet gick då först i raden och närmast efter det par som varit vittnen vid vigseln. Det var för-

stås brudens syster eller bästa väninna som i detta sammanhang kallades "bråjsöt". Finare hedersbenämning får man leta efter! Ytterligare tre — fyra par kunde gå med i raden av ogifta vänner och syskon, alla flickorna klädda i sockendräkter och inne i kyrkan satte man sig allra längst fram. Sedan samlades man i bröllopsgården, d v s i brudens eller brudgummens hem, där bästa utrymmet fanns. Sommartid kunde man dansa i någon loge på gården, men vintertid lånades utrymme i granngården, där brudvalsens kunde trådas i köket sedan möblerna flyttats till ett annat rum. Tala om grannsämja!

Att "dansa kronan av bruden" kallades en ceremoni, ungefär vid midnatt, som inte fick glömmas. Alla ogifta pojkar fick ta i ring och dansa runt bruden som med förbundna ögon lade en krans om halsen på en av dem. Tre gånger skulle det göras och varje gång hissades den bekransade av flickorna som stod bredvid. Sedan flyttades ögonbindeln till brudgrummen som med kransen korade tre flickor som skulle stå brud inom ett år. Som avslutning på detta bars brudparet i "gullstol" och hissades även de.

Men medan de flesta dansade eller drack kaffe så smög sig ett litet gäng av de närmaste vännerna till brudparets sovrum för att "bädda brudsäng". Det kallades så, men innebar egentligen att ställa till förtret för att bröllopsnatten skulle bli så orolig som möjligt. Uppfinningsrikedomen visste inga gränser då det gällde att hitta på något nytt spratt. Hittades pyjamas och nattlinne så satte någon igång med att sy ihop ärmor och byxben på dessa. Hopskramlade kopperslantar knöts in i underlakanet medan häftstift och trådrullar stoppades inuti örngottet som sedan syddes ihop. En kvist av torr enbuske i fotändan blev kronan på verket. När så de nygifta röjt upp och äntligen kunnat krypa i säng, då ringde en väckarklocka, finurligt gömd under byrån, och efter någon timme ringde nästa inifrån kakelugnen o s v.

Medlemmar i godtemplarlogen hade möjlighet att få hålla sin bröllopfest i det rymliga ordenshuset, men de som tänkte bjuda på en nulle till sillen kunde, helt stilriktigt, inte påräkna denna förmån. Därför blev idrottsföreningens stora klubblokal flitigt utnyttjad som festvåning så snart den blev någorlunda färdig i början på fyrtiotalet, och nu föredrog allt flera att hålla bröllop på lördagskvällarna. Det var stora bröllop med hundratals gäster och det var framför allt många bröllop, nästan så man kunde tala om en epidemi. Att det var krig ute i världen och

*Arvid Knutz är bröllopsvärd för 100:e gången när Bond Gunnar och Malungskullan Nanny gifter sig. Året var 1958.
Foto: Håll Gustav Nilsson*

ransonering på de flesta livsmedel tycktes inte ha någon inverkan. Gäster från t ex Stockholm häpnade över de välfyllda faten och det goda kaffet. Detta, liksom all arbetskraft som ställde upp oavlönad, hade sin förklaring i sammanhållning och hjälpsamhet. En kaffekupong här och en smörkupong där fick man, så ordspråket om de många små bäckarna besannades verkligen.

”Ätterdjässbod” d v s festen som följde dagen efter bröllopet är liksom ett kapitel för sig. Då var man inte så finklädd för då skulle man hämta ”djässbodstall”, som lika ofta kunde vara en björk. Hästar med trilla måste några ställa upp med, annars gick det inte att genomföra. På första trillan fästes trädstammen medan kvistarna fick släpa i marken och efter följde ett par ekipage med spelande och sjungande ungdomar som agerat hejarklack medan trädet fälldes och blev pålastat. Gissa om det dammade bakom en sådan björk vid torrt väder? Helst valde man att åka genom flera byar för att hitta detta träd och på så vis hedrades brudparet genom att många fick se hur roligt gästerna hade. Väl framme vid festsalen spärrades dörren av brudgummen med butelj i handen, och det var ju tur det! Om han inte stått där och visat upp förfriskningarna så hade rotändan på trädet blivit dragen ända in på golvet, enligt gamla regler. Så vidtog auktionen på grenarna vart efter att någon högg av dem. Varje köpare belönades med en sup om han så önskade och toppen som gick sist blev alltid dyrast. Då var stunden inne

för en nybliven svärfar att öppna plånboken och visa sig generös om han ville ha heder och ära i behåll — och vilken svärfar vill inte det? Pengarna tillföll naturligtvis brudparet.

Kritiska viskningar har ibland hörts angående seden med kvistauktion, man har talat om olaga brännvinsförsäljning bl a . Kanske är det en anledning till att man numera aldrig ser en djässbodstall köras på Solleröns byvägar. En annan orsak är väl hästarna som blir alltmer sällsynta.

I gången tid spelade hästen en viktig roll i de flesta sammanhang. Brudföljet åkte naturligtvis till kyrkan i slåde vintertid och åktrilla sommartid. Barnmorskan hämtades också med häst när det blev så dags, och då var det förstås en fördel om hästen hörde till dem som gillade att ta ut stegen lite extra.

Helt motsatta var kraven på den häst som skulle dra vagnen med liket vid begravning. I detta sammanhang må tillåtas att ge ett hedersomnämmande ”post festum” till gamle Svarten som bodde på Rullgården i Bråmåbo ett antal år omkring 1940. Han var den idealiske begravningshästen, inte bara till färgen utan i hela sitt sätt att fullgöra detta allvarstygda förtroendeuppdrag. Helt oberörd av folksamling och stark blomdoft stod han droppstill under på- och avlastning, startade mjukt och lunkade i jämn rytm vägen fram till den plats där bärarna tog vid ett stycke från kyrkan. Detta var tillvägagångssättet innan vårt fina bisättningshus fanns, då det måste beredas ett svalt väntrum för den döde hemma på gården tills dagen för jordfästning. Samling till minnesstund ägde också rum i hemmet och före dracks kaffe, vanligen i någon granngård. Kistan med den döda stod under tiden ute på gården, men under 40-talet blev det allt vanligare att locket inte lyftes av. I början av vårt sekel samlades familjen runt kistan för fotografering innan färden till kyrkan började. Barn i skolåldern brukade då uppmanas att stiga fram och läsa en psalmvers för den döda far- eller morföräldern. Alla närvarande med friska ben gick så efter vagnen med kistan hela vägen, men framför kyrkporten stannade bärarna upp medan präst och klockare stod i porten och sjöng första versen av psalmen ”Kom jordens barn”. Själva jordfästningen skedde sedan kistan sänkts ner i graven, men vid dåligt väder började man utnyttja kyrkorummet alltmer, och numera är det alltid så. Den förenkling av begravningssederna som vuxit fram är nog alla tacksamma för. Det skulle även bjudas på middag efter jord-

fästningen förr, och att ställa till kalas gick ju illa ihop med de anhörigas sinnesstämning. Men som alltid kom släkt och grannar till hjälp så det gick det också.

Praktiska problem som ingen tänker på i dag hade man med grävning av graven. De som åtagit sig att bära svarade också för den detaljen. Om den hädangångne en gång i tiden stått fadder åt några gossebarn så var seden att dessa nu i vuxen ålder skulle vara med och bära sin ”gubbä”, alt. ”gumma” till graven. Men vintertid uppstod ofta ett nytt bekymmer då dessa personer kunde befinna sig på skogsarbete långt hemifrån. Ibland kunde en bussig skogsvaktare förlägga sitt inspektionsbesök åt det hållet så han kunde vidarebefordra en hälsning, men många gånger måste någon skida iväg till flera avlägsna fäbodrar. När graven sedan var öppnad skulle det också bjudas på något, åtminstone kaffe åt alla som hjälp till.

Hur många solleröbor under 50 år kan svara på vad som avses med uttrycket ”stursomo”? Översatt till riktig svenska så blir det ”stora summan”, men det säger ju inte mera om innebörden. Här tarvas en förklaring.

Att vara skogsarbetare förr i tiden innebar bl a att man levde på kredit. Månads- eller veckolön tillämpades ju inte utan det skulle presteras arbetsresultat först, man hade med andra ord enbart ackord. Men i mitten av februari måste alla få ett rejält förskott för att kunna betala skatten som skulle in vid denna tid. Därför åkte alla hem en dag tidigare för att kunna besöka skogsbolagets kontor och hämta sin ”stora summa” så att även proviantskulden kunde betalas, åtminstone till en del. Naturligtvis blev det att handla kläder och andra förnödenheter även åt de hemmavarande, vilket bidrog till att sätta liksom lite guldkant på detta veckoslut. Sammankomster av olika slag var det också lämpligt att ordna nu och detta avbrott i den grå vintervardagen fick alltså smeknamnet ”stursomo” som en tidsbestämning.

De större helgerna firas väl i stora drag på samma sätt nu som förr, men den vackra granen som nu pryder kyrkbacken året om och lyser så festligt vid juletid, den har inte alltid stått där. När det började bli brukligt med el-upplysta utegrannar så ordnades en stor gran varje år på frivillighetens väg — som vanligt kan man tillägga. Byarna turades om att ansvara för detta bestyr som ingalunda klarades av på en kafferast. Vi som gick i skolan på 30-talet minns hur karlarna kämpade med att få

granen att stå vackert rakt upp. Det var trädgårdsmästaren Bälter Anders som var förutseende nog att plantera en gran för ändamålet, något som genom åren sparar både tid och pengar åt oss solleröbor.

En annan ljusprydnad som hörde till valborgsmäsofirandet var tjärtunnorna. Tjärved späntades och packades i trätunnor vilka sattes på en stång och tändes på. Ibland sattes två eller tre mindre tunnor på en ställning modell T och arrangemanget utgjorde en vacker syn i den mörka kvällen som komplement till kasen. Nutidens fyrverkeri är väl tjärtunnornas efterträdare och i våra dagar får man heller inga tomma trätunnor i affärerna. Vi lever ju i plaståldern nu.

Namnsdagar ägnades förr större uppmärksamhet, kanske därför att så många hette likadant. Anna och Anders t ex fanns i var och varannan gård och då blev det många gårdar att besöka för utklädda ungdomar som ville spexa lite. Det gick ju ut på att göra sig oigenkännlig och seden lever väl kvar även om den får sägas gå på sparlåga. Det har mest varit barn i skolåldern som knåpat med att göra masker av kartong att gömma ansiktet med, men även vuxna deltog förr, ofta med lite beräkning i bakfickan. Det var ju ett bra svepskäl att få stiga in och titta på något som man var nyfiken på, t ex en ny fästmö som var på besök.

I fåbodarna hände det att den som hade namnsdag nästa dag kunde höra hur kamraterna efter läggdags kom dragande med två björkar och satte på vardera sidan om dörren. Då blev det att ta fram den för ändamålet undangömda skorppåsen och bjuda på namnsdagskaffe nästa kväll.

Att så mycket försvunnit av det som en gång var viktigt och självklart kan väl i många stycken skyllas på samhällsutvecklingen och vårt förändrade levnadssätt. Låt oss ändå hoppas att några av våra gamla traditioner får leva vidare. Vi behöver nog lite inramning även kring de milstolpar som väntar i framtiden. Annars blir vår jordevandring färglös och slätstruken som en oblekt lakansväv.

Rull Elsa